

जेठ, २०७८

असहज परिस्थितिमा शिक्षण सिकाइसम्बन्धी
कस्टमाइज्ड शिक्षक तालिम पाठ्यक्रम

आधारभूत तथा माध्यमिक तह

नेपाल सरकार
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर

विषयसूची

क्र. स.	विषयवस्तु	पृष्ठ सङ्ख्या
१	परिचय	१-२
२	तालिमको सक्षमता	२
३	तालिमको विषयवस्तु	३-५
४	तालिम कार्यान्वयन कार्यविधि	६-७
५	तालिम मूल्याङ्कन	७
६	कार्ययोजना तथा प्रतिबद्धता	८

१. परिचय

कम सम्भावना तर उच्च जोखिम बोकेको, संगठन, समाज, मुलुक र विश्व मानव जगतको अस्तित्वमा चुनौती दिने, कारण, प्रभाव र समाधानमा अन्यौलता तर तत्काल निर्णय लिनुपर्ने जस्ता प्रकृतिको घटनालाई संकट भनिन्छ। संकटलाई समयमा आँकलन तथा पहिचान गरी सहि ढङ्गले सम्बोधन गर्न नसक्दा आपत विपद्को परिस्थिति सिर्जना हुन्छ। कुनै पनि स्थानमा आपतकालीन अवस्था सिर्जना भई जन वा धनको क्षतिको साथ साथै जीवनयापन र वातावरणमा प्रतिकूल असर पार्ने प्राकृतिक वा गैर प्राकृतिक घटनालाई विपद् भनेर बुझिन्छ। निरन्तर दोहोरिरहने महामारी, सुक्ष्म जीवाणु आतङ्क, वातावरण प्रदुषण, भूस्खलन, बाढी, पहिरो, आँधी, हुरी बतास, तातो हावाको लहर, भूकम्प, डढेलो, चट्याङ्ग जस्ता घटनाले मानव जीवनमा जोखिम, जटिलता, अन्यौलता, अस्थिरता र अनिश्चितताको अवस्था सिर्जना गरिरहेको छ। विभिन्न अध्ययन अनुसन्धानको प्रतिवेदनहरूले पनि औल्याएका छन् सार्वजनिक क्षेत्रका कार्यक्रमहरू जोखिम, संकट, विपद् र उत्थानशील केन्द्रित हुनुपर्छ (OECD 2020)। उक्त प्रतिवेदनमा भनिएको छ कि संकट तथा आपत विपद्को परिस्थितिलाई सम्बोधन गर्न ग्रहणशील क्षमता, परिवर्तन अनुकूल हुन सक्ने क्षमता र उत्पादनमुखी रूपान्तरण क्षमता एकै साथ अभ्यासमा ल्याउनुपर्दछ।

शिक्षा क्षेत्रलाई विपद् जोखिम उत्थानशील बनाउनु अहिलेको सन्दर्भमा समयको माग हो। शिक्षाकर्मी र बालबालिकाहरूमा प्राज्ञिक र पेसागत दृष्टिकोणले उत्थानशील बनाई समग्र विद्यालय शिक्षामा लचकता, सहनशीलता, गतिशीलता, नवप्रवर्तनमुखी बनाउदै उत्पादनशील रूपान्तरणका लागि सोच्नुपर्ने बेला आएको छ। जसका लागि दूर सिकाइ, परियोजनामा आधारित सिकाइ, स्वनिर्देशित सिकाइ, सामाजिक सञ्जालको प्रयोगमा आधारित सिकाइ, प्रविधिका विभिन्न साधनको प्रयोगमा आधारित सिकाइ, साथी सिकाइ, भर्चुअल सिकाइ/अनलाईन सिकाइ, मिश्रित सिकाइ, गृह विद्यालय/अभिभावकबाट सिकाइ (Home Schooling) आदि जस्ता विभिन्न शिक्षणका बैकल्पिक रणनीतिहरू उपयुक्त, सान्दर्भिक र व्यावहारिक हुन्छन्।

असहज परिस्थितिमा सिक्ने सिकाउने प्रक्रियालाई निरन्तरता दिने अभिप्रायले शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले "बैकल्पिक प्रणालीबाट विद्यार्थी सिकाइ सहजीकरण निर्देशिका २०७७" जारी गरेको छ भने शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले "दूर शिक्षा प्रणालीबाट शिक्षक पेसागत विकास तालिम सञ्चालन कार्यविधि २०७७" र "बैकल्पिक प्रणालीबाट विद्यार्थीको सिकाइ

सहजीकरण पुस्तिका २०७७" कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। यी दस्तावेजहरू असहज परिस्थितिमा शिक्षण सिकाइको अवधारणालाई मूलप्रवाहीकरण गर्ने मार्गदर्शक दस्तावेज हुन्।

प्रविधिका विभिन्न साधनहरू असहज परिस्थितिमा शिक्षाको जीवनरेखाको रूपमा रहन्छन्। यसैको माध्यमबाट सिक्ने र सिकाउने कार्यलाई निरन्तरता प्रदान गर्न सकिन्छ। मानव समुदायमा देखा पर्ने कोभिड-१९ जस्ता महामारीजन्य संकट, विपद् तथा अन्य धक्काहरूले सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगलाई बाध्य तुल्याउँछ। सामान्य परिवेशमा शिक्षण सिकाइलाई सूचना प्रविधिले उत्प्रेरित गर्ने र शिक्षण कार्यले हाँक्ने हुन्छ। असहज परिस्थितिमा यसको ठिक विपरित सन्दर्भ देखिन्छ। सूचना प्रविधि शिक्षाको सर्वाङ्गीण पक्षको जीवनरेखा बन्छ। शिक्षाले सिक्नुपर्छ भनेर उत्प्रेरित गरिरहन्छ भने सूचना प्रविधिले सो सिक्ने अभिलाषालाई गन्तव्यतर्फ हाँक्न महत्वपूर्ण योगदान पुर्याउँछ।

यस तालिम पाठ्यक्रमको मुख्य अभिप्राय भनेको शिक्षकले पूर्वानुमान गर्न नसकिने र असामान्य अवस्था तथा जटिल, अन्याय र अस्थिर परिस्थितिमा पनि सिक्ने र सिकाउने कार्यलाई निरन्तरता दिन सकून भन्ने नै हो।

१. तालिम सक्षमता

यस तालिमपश्चात् सहभागी शिक्षकहरूमा देहायबमोजिमका सक्षमताहरू विकास भएको हुने अपेक्षा गरिएको छ।

क. असहज परिस्थितिमा बैकल्पिक शिक्षण विधिहरूको पहिचान गरी सो विधिहरूको प्रयोगद्वारा सिक्ने र सिकाउने कार्यको निरन्तरता।

ख. पेसागत रूपमा ग्रहणशील, अनुकूलन, उत्थानशील क्षमता विकास गरी उत्पादनशील रूपान्तरण।

२. तालिमका विषयवस्तु

क्र.स.	विषयवस्तु	विस्तृतीकरण	सत्र	कैफियत
१	आपतकालीन अवस्थामा शिक्षाको अवधारणा र विगतको अभ्यासको समीक्षा	<ul style="list-style-type: none"> • आपतकालीन अवस्थामा शिक्षाको सन्दर्भ • बैकल्पिक प्रणालीबाट शिक्षण सिकाइमा राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय अभ्यासको समीक्षा • नेपालको सन्दर्भमा बैकल्पिक प्रणालीबाट शिक्षण सिकाइ सम्बन्धमा विद्यमान कानुनी व्यवस्था • बैकल्पिक प्रणालीबाट शिक्षण सिकाइ कार्यको सम्भावना 	१	
२	प्रभावकारी सञ्चार र समन्वय सिप	<ul style="list-style-type: none"> • आपतकालीन अवस्थामा निकायगत, संघ संस्थागत, व्यक्तिगत सञ्चार, समन्वय र सहकार्य • शिक्षक, विद्यार्थी र अभिभावकबिचको सञ्चारका सम्भावना, साधनहरू तथा सिप • विद्यालय प्रशासन र अभिभावकबिच विद्यार्थीका लागि सञ्चार र सञ्चारका तरिकाहरू 	१	
३	मनोसामाजिक सहयोग	<ul style="list-style-type: none"> • मनोसामाजिक समस्या भएका विद्यार्थीको लेखाजोखा र पहिचान • विद्यार्थीमा मनोसामाजिक समस्याका प्रकार, कारण र असर • मनोसामाजिक सहयोग र यसको आवश्यकता • मनोसामाजिक सहयोगका तरिकाहरू 	१	
४	गृह विद्यालय/अभिभावकबाट सिकाइ	<ul style="list-style-type: none"> • गृह विद्यालयको अवधारणा र आवश्यकता • पाठ्यक्रमसम्बद्ध सिकाइका लागि गृह 	१	

क्र.स.	विषयवस्तु	विस्तृतीकरण	सत्र	कैफियत
		विद्यालय <ul style="list-style-type: none"> • गृह विद्यालयको प्रभावकारिताको लागि अभिभावक तथा स्थानीय समुदायको भूमिका 		
५	पाठ्यवस्तु समायोजन	<ul style="list-style-type: none"> • पाठ्यवस्तु समायोजनको अवधारणा • पाठ्यक्रमको आधारमा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धिको छनोट • पाठ्यवस्तु समायोजनसम्बन्धी अभ्यास • पाठ्यवस्तु समायोजनका तरिका (कार्य वर्गीकरण: शिक्षक निर्देशित र स्व:निर्देशित) 	१	
६	डिजीटल सिपहरू	<ul style="list-style-type: none"> • सिकाइ मञ्चहरूको प्रयोग जस्तै: LMS, Messaging board-Slack, Communication tools • सामग्रीको खोज, छनोट, प्राप्ति र उपयोग • सिकाइ सामग्री विकास, आदानप्रदान र युट्युवमा अपलोड 	३	
७	वैकल्पिक शैक्षणिक विधिहरू	<ul style="list-style-type: none"> • विद्यार्थी नक्शाङ्कन र वर्गीकरण <ul style="list-style-type: none"> ○ प्रविधिमा पहुँच ○ भौगोलिक दुरी ○ विषय शिक्षकको उपलब्धता • आधुनिक प्रविधिको पहुँच भएको अवस्थामा प्रयोग गर्न सकिने वैकल्पिक शैक्षणिक विधि तथा प्रयोगको तरिका <ul style="list-style-type: none"> ○ अनलाईन/अफलाईन शिक्षण ○ मिश्रित शिक्षण ○ मोवाईल/टेलिसिकाइमा (IVR- Interactive Voice Response, CUG- Closed User Group) आधारित शिक्षण 	६	

क्र.स.	विषयवस्तु	विस्तृतीकरण	सत्र	कैफियत
		<ul style="list-style-type: none"> ○ रेडियो/टेलिभिजनको माध्यमबाट शिक्षण ○ सामाजिक सञ्जालको प्रयोगबाट सिकाइ निरन्तरता जस्तै: Facebook, Viber, WhatsApp, Messenger, YouTube ● आधुनिक प्रविधिको पहुँच नभएको अवस्थामा प्रयोग गर्न सकिने बैकल्पिक शैक्षणिक विधि तथा प्रयोगको तरिका <ul style="list-style-type: none"> ○ घुम्ती/टोल सिकाइ (Loud speaker- recorded lesson using mike), बैकल्पिक सिकाइ केन्द्र, एक शिक्षक एक टोलको प्रयोग ○ स्वाध्ययनका लागि छापा सामग्रीको निर्माण, वितरण र प्रयोग ○ समुदाय (युवा, स्वयसेवक, स्रोत व्यक्ति/विज्ञ/जानकार व्यक्ति) परिचालन 		
८	सिकाइको मूल्याङ्कन तथा अभिलेखीकरण	<ul style="list-style-type: none"> ● अनलाईन/अफलाईनमा आधारित ● फोन (मोबाईल तथा टेलिफोन) मा आधारित ● परियोजना कार्यमा आधारित ● अभिलेखीकरण र कक्षोन्नति आदि। 	१	
जम्मा सत्र			१५	

४. तालिम कार्यान्वयन कार्यविधि

४.१ तालिम अवधि

यो तालिम पाँच दिन अवधिको हुनेछ। पाँचै दिन आमनेसामने, अनलाईन, भर्चुअल वा मिश्रित पद्धतीबाट शिक्षा तालिम केन्द्र मार्फत तालिम सञ्चालन हुनेछ। प्रति दिन तिन सत्रका दरले पाँच दिन अवधिमा १५ ओटा सत्रहरू सञ्चालन हुनेछन्। प्रति सत्र १ घण्टा ३० मिनेटको हुनेछ।

४.२ लक्षित समूह

यस तालिम पाठ्यक्रमको लक्षित समूह भनेका आधारभूत तथा माध्यमिक तहमा शिक्षण गर्ने सबै प्रकारका शिक्षकहरू हुन्। एक महिने शिक्षक पेसागत विकास तालिम प्राप्त गरेका शिक्षकले समेत यो तालिम लिनेछन्। सहभागी छनोटका लागि शिक्षा तालिम केन्द्रले सम्बन्धित शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ, स्थानीय तह तथा विद्यालयसँग आवश्यक समन्वय र सहकार्य गर्नेछ। स्थानीय तह र तालिम प्रदायक अन्य संघसंस्थाले असहज परिस्थितिमा छोटो अवधिको शिक्षक तालिम सञ्चालन गर्दा यो पाठ्यक्रमको प्रयोग गर्न सक्नेछन्।

४.३ तालिम पाठ्यक्रम कार्यान्वयन प्रक्रिया

- क. आधारभूत तथा माध्यमिक तहमा अध्यापन गराउने शिक्षकहरूका लागि तालिम कार्यक्रम शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रबाट स्वीकृत पाठ्यक्रमका आधारमा हुने छ।
- ख. शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रबाट स्वीकृत पाठ्यक्रमको २०% अर्थात् ३ सत्र सम्मका विषयबस्तु शिक्षा तालिम केन्द्रले स्थानीय विज्ञ तथा अन्य सरोकारवालाहरूको परामर्शमा परिमार्जन तथा समायोजन गर्न सक्ने छ।

४.४ तालिम सहजीकरण प्रक्रिया

- क. शिक्षा तालिम केन्द्रका प्रशिक्षक, रोष्टर प्रशिक्षक, क्याम्पस तथा युनिभर्सिटीका सम्बन्धित विषयका प्राध्यापक तथा विज्ञहरूबाट तालिम सत्र सहजीकरण गरिने छ।
- ख. तालिमको सत्र सहजीकरण गर्दा सकेसम्म सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको अधिकतम प्रयोग गरी स्वअध्ययन, सहकार्य, अनलाईन, भर्चुअल तथा मिश्रित विधिको उपयोग गर्नुपर्ने छ।
- ग. तालिम सञ्चालन गर्दा फ्लिपड ढाँचा (Flipped Model) को अवलम्बन गर्न सकिने छ।
- घ. तालिम सञ्चालन गर्दा सके सम्म समकालिक (Synchronous) भन्दा असमकालिक (Asynchronous) सिकाइलाई जोड दिनुपर्ने छ।

- ड. सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा सूचना प्रविधिलाई पाठ्यक्रमका विषयगत विषयबस्तुसँग पनि आबद्ध गरेर प्रयोग गर्नुपर्ने छ।
- च. तालिम सञ्चालन गर्दा शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रद्वारा विकास गरिएको तालिम सामग्रीको आधारमा सञ्चालन गर्नुपर्ने छ। सो सामग्रीका अलावा सामान्यतया सहभागी शिक्षकका माग र आवश्यकतालाई ध्यान दिदै आवश्यकताअनुसार देहायबमोजिमका विधि वा बहुविधि उपयोग गर्न सकिने छ।
- साझा तथा खुला मञ्चहरूको प्रयोग
 - समकालिक र असमकालिक विधिहरू
 - Community of the Practitioners (CoP)/Buddying up
 - स्वाध्ययन विधि
 - अनुसन्धानात्मक विधि
 - प्रतिबिम्बात्मक विधि
 - परियोजना विधि
 - दुर सिकाइ विधि
 - अन्तरक्रिया तथा छलफल विधि
 - प्रदर्शन तथा नमुना अभ्यास शिक्षण विधि
 - जोडी कार्य तथा समूह कार्य विधि
 - अवलोकन विधि
 - मामला/घटना अध्ययन विधि
 - समस्या समाधान

५. तालिम मूल्याङ्कन

- क. यस तालिममा सहभागी शिक्षकहरूको मूल्याङ्कन निरन्तर रूपमा उनीहरूले तालिमका दौरानमा निभाएको भूमिका, जागरूकता, तालिममा सहभागिता र दैनिक उपस्थितिका आधारमा गरिने छ। स्वाध्ययन, छलफल, समुह कार्य र प्रस्तुतिका साथै तालिम पूर्व (Pre-Test) र तालिमपश्चातको मूल्याङ्कन (Post Test) पनि मूल्याङ्कनका आधार हुनेछन्।
- ख. सहभागी शिक्षकहरूलाई तालिमपश्चात् तालिम सम्पन्नताको प्रमाणपत्र प्रदान गरिने छ।

६. कार्ययोजना तथा प्रतिबद्धता

क. सहभागीहरूले तालिम अवधिमा सिकेका ज्ञान तथा सिपको आधारमा विद्यालयमा गई प्रयोग गर्न सकिने कम्तिमा पाँच ओटा कार्यको कार्ययोजना (Action Plan) बनाई प्रस्तुत गर्नुपर्ने छ।

क्र.स.	क्रियाकलाप	किन	कहिले	कसरी	कैफियत
१					
२					
३					
४					
५					

ख. तालिम अवधिमा निर्माण गरिएका पाठयोजना समेत कार्ययोजनामा आबद्ध गरी कक्षा शिक्षण गर्नुपर्ने छ।

ग. सहभागीहरूले कार्ययोजना बमोजिमका सुधारहरू गर्ने प्रतिबद्धता शिक्षा तालिम केन्द्र समक्ष पेस गर्नुपर्ने छ।

घ. शिक्षकले जाहेर गरेको प्रतिबद्धता शिक्षा तालिम केन्द्रले विद्यालयलाई जानकारी गराउनुपर्ने छ।

ΩΩΩ